

Ważniewski, Włodzimierz

"Polskie Odrodzenia na Wschodzie, Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej n.t. Polacy w procesie transformacji systemowej i ustrojowej krajów byłego Związku Radzieckiego", pod red. Adama Bobryka i Józefa Jaronia, Siedlce 1999 : [recenzja]

Szkice Podlaskie 7, 283-287

1999

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Polskie Odrodzenie na Wschodzie, Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej n. t. „Polacy w procesie transformacji systemowej i ustrojowej krajów byłego Związku Radzieckiego”, 16.XI.1998, pod red. Adama Bobryka i Józefa Jaronia, Siedlce 1999, ss. 240.

Omawiana publikacja stanowi zbiór referatów wygłoszonych na międzynarodowej konferencji naukowej n.t. „Polacy w procesie transformacji systemowej i ustrojowej krajów byłego Związku Radzieckiego”. Odbyła się ona 16 listopada 1998 roku w Siedlcach. Organizatorem konferencji była Katedra Filozofii i Socjologii Wydziału Humanistycznego Wyższej Szkoły Rolniczo-Pedagogicznej w Siedlcach (obecnie Akademia Podlaska), a także Stowarzyszenie „Wspólnota Polska” Oddział w Siedlcach.

Publikacja zawiera szesnaście referatów będących wynikiem pracy badawczej przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych: historii, polonistyki, socjologii, pedagogiki, teologii, filozofii. Zakres tematyczny zgromadzonych w książce artykułów obejmuje procesy transformacyjne w szkolnictwie, oświacie, kulturze i polityce na Białorusi, Litwie, Łotwie i w Federacji Rosyjskiej oraz ukazuje ich wpływ na sytuację Polaków żyjących w granicach tych państw.

W pierwszej części omawianej publikacji znalazły się trzy referaty dotyczące Białorusi. Michał Dobrynin reprezentujący Brzeski Uniwersytet Państwowy poruszył w swym wystąpieniu problem odradzania języka ojczystego i świadomości narodowej Polaków na Białorusi. Autor przedstawił krótki rys historyczny polityki radzieckiej wobec ludności polskiej na terenach BSSR w okresie poprzedzającym wybuch II wojny światowej. Zwrócił uwagę na niepowodzenie polityki sowietyzacji wobec Polaków, dla których ostoją życia codziennego pozostały nadal rodzina, kościół, tradycje i język ojczysty pomimo licznych represji za samą przynależność do narodowości polskiej. Następnie autor przedstawił sytuację kulturalno-oświatową Polaków na Białorusi po zakończeniu II wojny światowej (od 1945 do 1989 r.). Stwierdził, że władze radzieckie dążyły do zupełnej asymilacji mniejszości polskiej. Główny nacisk położono na likwidację szkolnictwa polskiego i Kościoła katolickiego jako ostoji świadomości narodowej. „Czarna noc oświaty” dla Polaków na Białorusi – jak stwierdził M. Dobrynin – trwa do dzisiaj. Wśród głównych czynników hamujących rozwój życia narodowego Polaków autor wymienia brak koncepcji szkolnictwa polskiego na Białorusi, nierównomierne rozszanie diaspory polskiej i brak środków materialnych na działalność organizacyjną, wydawniczą, kolportażową.

Swietłana Musijenko (Państwowy Uniwersytet w Grodnie, AP w Siedlcach) podjęła natomiast w swym referacie tematykę polskiej kultury, szkolnictwa i edukacji na Białorusi w aspekcie polsko-białoruskich kontaktów literackich i oświatowo-kulturalnych. Autorka przedstawiła wzajemne oddziaływanie na siebie polskiej i białoruskiej kultury (gł. piśmiennictwa) poczynając od XV wieku. Wyszczególniła tu wiek XIX, który – według niej

– był okresem najbardziej aktywnego kształtowania języka literackiego i kultury białoruskiej, przebiegającym pod niewątpliwym wpływem literatury polskiej okresu romantyzmu i pozytywizmu. W drugiej części referatu S. Musijenko ukazuje upadek polsko-białoruskich kontaktów w kulturze i oświacie w dobie Związku Radzieckiego i ich powolne odradzanie poczynając od lat 80-tych. Końcowa część referatu poświęcona jest działalności naukowo-dydaktycznej pierwszej i jedynej, jak dotychczas na Białorusi katedrze filologii polskiej (Uniwersytet Grodzieński) otwartej w 1989 roku.

Problematykę przeszłości i teraźniejszości Kościoła rzymskokatolickiego na Białorusi podjął ks. Bernard Błoński z Wyższego Seminarium Duchownego w Opolu Nowym k/Siedlec. Autor krótko przedstawił historię i strukturę Kościoła rzymskokatolickiego na terenach dzisiejszej Białorusi poczynając od chrztu Litwy, poprzez czasy imperium carskiego i czasy władzy sowieckiej.

W drugiej części referatu autor podjął próbę ukazania istotnych form ożywienia religijnego Kościoła na Białorusi w obecnym procesie transformacji ustrojowej i systemowej ze szczególnym uwzględnieniem dekanatu brzeskiego, łacińskiej diecezji pińskiej, gdzie Polacy stanowią – jak twierdzi autor – podstawową i aktywną grupę wiernych Kościoła rzymskokatolickiego. Na zakończenie ks. B. Błoński krytycznie ocenia politykę rządu i ustawodawstwo białoruskie wobec religii katolickiej, porównując ją do praktyk rządowych z czasów rosyjskich i komunistycznych.

Drugą część omawianej pracy stanowią materiały opisujące i oceniające ce problemy oświaty, dziejów i sytuację Polaków na Litwie.

Jan Sienkiewicz, poseł na Sejm Republiki Litewskiej w swoim referacie pt. „Republika Litewska: tradycje Wielkiego Księstwa Litewskiego czy Litwy kowieńskiej”, postawił i uzasadnił tezę, że obecne państwo litewskie nawiązuje nie do tradycyjnej tolerancji Wielkiego Księstwa Litewskiego, lecz jest w stosunku do ludności polskiej bezpośrednim kontynuatorem nieprzychylniej, antypolskiej, asymilacyjnej polityki Litwy międzywojennej. Autor jako bazę źródłową uzasadniającą powyższą tezę wykorzystał oficjalne dokumenty polskich i litewskich organizacji i instytucji, jak też wypowiedzi polityków dotyczące zasadniczych dziedzin, problemów i zagadnień istnienia społeczności polskiej na Litwie. Główne problemy poruszone w referacie to: liczebność i rozmieszczenie Polaków na Litwie, problem języka, autonomii, zwrotu ziemi dawnym właścicielom, wreszcie sprawa oświaty.

Dążenia do autonomii polskiej na Litwie i litewska polityka antyautonomiczna jest tematem referatu Adama Bobryka (AP). Autor wśród głównych przesłanek do tworzenia autonomii polskiej wymienia dużą koncentrację przestrzenną, proces wynarodowienia, nacjonalistyczne nastawienie części litewskiej opinii publicznej, a zwłaszcza środków masowego przekazu oraz nadanie rzeczywistych uprawnień istniejącym już wcześniej samorządom. A. Bobryk podkreśla, że inicjatywa tworzenia autonomii wyszła od przedstawicieli samorządów oraz, że w polskim środowisku miejskim opowiadano się raczej za autonomią kulturalną, natomiast rejony zdecydowanie wypowiadały się za polityczno-terytorialną.

Kolejny referat, autorstwa Marii Butrymowicz (Litewski Instytut Kwalifikacji Pedagogów w Wilnie, AP w Siedlcach) przedstawia w szerokim zarysie przemiany oświaty na Litwie w okresie transformacji ustrojowej. Autorka sięga do genezy tych przemian ściśle związanych – jej zdaniem – ze strukturą narodowościową i problemem świadomości narodowej w odniesieniu zarówno do Polaków, jak i Litwinów. Następnie autorka przedstawia ogólny zarys stanu oświaty, nauki i kultury obydwu narodów w okresie dwudziestolecia międzywojennego, w czasie II wojny światowej, podczas władzy radzieckiej po wojnie i w czasach transformacji ustrojowej. Jako wierny obraz szkolnictwa polskiego i postulaty jego jakości M. Butrymowicz przytacza pełny tekst rezolucji VII Zjazdu Związku Polaków na Litwie z dnia 18 kwietnia 1998 roku.

Józef Szostakowski (Litewski Instytut Kwalifikacji Pedagogów w Wilnie) referat swój poświęcił zagadnieniom kultury polskiej na Litwie po 1990 roku. Autor w zarysie ukazał działalność Związku Polaków na Litwie, który stał się inicjatorem i koordynatorem wszelkich prac kulturalnych. J. Szostakowski podkreśla, że dużą zasługę w odradzeniu się kultury odegrały istniejące już wcześniej polskie zespoły twórczości artystycznej, liczne festyny kultury polskiej, amatorski ruch teatralny oraz praca wydawnicza obejmująca przede wszystkim podręczniki szkolne w języku polskim, prasę i w mniejszym stopniu twórczość polskich literatów zamieszkałych na Litwie. Autor pisząc o polskim odrodzeniu na Litwie powołuje się na istnienie 49 organizacji społeczno-kulturalnych, mass mediów i innych placówek.

Kolejny artykuł-sprawozdanie zaprezentowany przez Romualda Mieczkowskiego, dotyczy działalności redakcji „Znad Wilii” w kierunku zbliżenia polsko-litewskiego. Autor przedstawił tematykę artykułów zamieszczonych w gazecie oraz przypomniał niektóre nazwiska publicystów zarówno polskich, jak i litewskich.

Trzecią grupę materiałów omawianej pracy stanowią referaty dotyczące przemian systemowych i sytuacji Polaków w różnych regionach byłego ZSRR, na Łotwie i w Federacji Rosyjskiej.

Agnieszka Grędzik (Wszechnica Świętokrzyska w Kielcach) podjęła w swym referacie tematykę odrodzenia i stanu aktualnego szkolnictwa polskiego na Łotwie. Autorka w sposób skrótowy przedstawiła powstanie (po 1 września 1989 r.) i działalność polskich placówek oświatowych na Łotwie. W końcowej części referatu A. Grędzik wyraziła obawę o przyszłość szkolnictwa polskiego na Łotwie, która jest związana z nieuporządkowanym statusem prawnym polskich szkół mniejszościowych oraz z coraz liczniejszymi opiniami w łotewskich mediach podważającymi potrzebę istnienia tych szkół.

Następny referat autorstwa Zbigniewa Lisowskiego (AP) ukazał niektóre fakty i osobiste wrażenia autora dotyczące losów Polaków na Łotwie. W pierwszej części swego wystąpienia Z. Lisowski przedstawił genealogię i dzieje Łotwy, które – jak stwierdził autor – kształtowały się dynamicznie pod wpływem politycznych, cywilizacyjnych i kulturowych działań i oddziaływań Rzeczypospolitej. Następnie prelegent przedstawił w zarysie działalność polskich organizacji społecznych i kulturalno-oświatowych

w czasach obecnych. Końcowa część referatu jest jednocześnie postulatem badawczym i dotyczy wywiadowczej, sabotażowej i zbrojnej działalności Armii Krajowej na terenie okupowanej przez Niemców Łotwy.

Autorem kolejnych dwóch referatów jest Roman Dzwonkowski (Katolicki Uniwersytet Lubelski).

Pierwszy z nich dotyczy ogólnej sytuacji Polaków w Federacji Rosyjskiej. Zawiera on m.in. charakterystykę współczesnej Polonii rosyjskiej, jej status prawny oraz charakterystykę działalności polskich organizacji kulturalno-oświatowych ze Związkiem Polaków w Rosji na czele. Wśród głównych czynników hamujących rozwój tożsamości narodowej Polaków autor wymienia trzy: 1) duże rozproszenie ludności polskiej na dużych przestrzeniach, 2) brak lokalnych kadr przywódczych, 3) brak środków materialnych.

Drugi opisuje sytuację polskich wyznawców Kościoła katolickiego w krajach byłego ZSRR (z pominięciem Litwy, Łotwy i Estonii). Autor ukazuje m.in. skład narodowościowy wiernych Kościoła katolickiego oraz jego wpływ na utrwalenie się znanego stereotypu „Polak katolik”. W dalszej części referatu R. Dzwonkowski zwraca uwagę na swego rodzaju fenomen kulturowy polegający na asymilacji językowej dużej części Polaków, która jednak nie doprowadziła do ich wynarodowienia. Zauważa też pewne zagrożenie związane ze zmniejszeniem dotychczasowego zasięgu języka polskiego w duszpasterstwie, co powoduje, że Kościół kulturowo polski staje się także kulturowo białoruski, ukraiński i rosyjski.

Problematykę kształcenia kleryków z terenów byłego ZSRR w seminariach zakonnych w Polsce omówił Witold Bobryk (AP). Autor krótko przedstawił konspiracyjne formy kształcenia kleryków w ZSRR do czasu zmian jakie nastąpiły pod koniec lat 80-tych. Następnie wykazał olbrzymią rolę studiów w Polsce dla odrodzenia poszczególnych zgromadzeń zakonnych w krajach byłego ZSRR, gdzie posługę duszpasterską i odbudowę struktur cały czas utrudnia brak kapłanów. W. Bobryk zwrócił też uwagę, że zgromadzenia zakonne kształcące kleryków z terenów byłego ZSRR dopiero wypracowują sposoby formacji i kształcenia.

Kolejny referat zaprezentowany przez Krzysztofa Gębura (AP) poświęcony został znaczeniu wzajemnych kontaktów dla odrodzenia świadomości polskiej na Wschodzie i w kraju. Autor, terytorialnie związany z Lubelszczyzną przedstawił działalność lubelskich organizacji i środowisk naukowych na niwie popularyzacji kontaktów z rodakami na Wschodzie. Jak słusznie zauważa K. Gębura – wiedza polskiego społeczeństwa o kresowiankach jest niska i wciąż dominuje krzywdzący stereotyp, że wszyscy przybyłe ze Wschodu to „Ruscy” na polskich bazarach. Referat ukazuje jak wielką rolę mogą odegrać kontakty w sferze nauki, religii i turystyki w zburzeniu tego stereotypu i zaszczepieniu „bakcyła” Wschodu w pokoleniu młodych Polaków.

Jerzy Myszkowski (Stowarzyszenie „Wspólnota Polska” Oddział w Siedlcach) w krótkim referacie przedstawił konkretną działalność oddziału siedleckiego Stowarzyszenia „Wspólnota Polska”, który za główny cel stawia sobie umacnianie więzi narodowych z Polakami zamieszkałymi

za wschodnią granicą oraz niesienie im pomocy w zaspakajaniu różnorodnych potrzeb.

Kończącym referatem zamykającym omawianą publikację jest referat Józefa Jaronia (AP). Autor podejmuje próbę definicji pojęcia charakteru narodowego z punktu widzenia czystej teorii naukowej. Przedstawia różne koncepcje tego pojęcia w ujęciu historiozoficznym, metodologicznym, antropologicznym i psychologicznym.

Reasumując należy stwierdzić, że omawiane opracowanie spełnia przede wszystkim funkcje poznawcze. Przyczynia się ono do lepszego zrozumienia problemów, dążeń i potrzeb polskiej mniejszości narodowej w krajach byłego ZSRR w okresie transformacji.

Dodatkowym atutem pracy jest jej różnorodność ujęcia tematyki szeroko pojmowanego polskiego odrodzenia na Wschodzie. Różnorodność ta była możliwa dzięki obecności prelegentów reprezentujących różne dyscypliny naukowe i ośrodki.

Do mankamentów omawianej publikacji można zaliczyć brak szerszej informacji o organizacji i przebiegu konferencji naukowej, jak również brak głębszego przedstawienia tematyki związanej z sytuacją na Ukrainie.

Włodzimierz Ważniewski